

ADALET YARGILAMASININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNİN ANAYASA İLE TESPİT EDİLMİŞ İLKE VE KOŞULLARININ AMACI VE GÖREVLERİ

Doç. Dr. Asif GADİROV
Azerbaycan Devlet İdarecilik Okulu

Özet

Makalede adalet yargılamasının gerçekleştirilmesi, kanunla yalnız mahkemelerin yetkilerine ait edilmesinin esasları, mükayeseli şekilde gösterilmiştir ki, bu da onun diğer hukuki prosedürlerden önemli ölçüde ayırt edilmesine olanak sağlıyor. Bilindiği üzere, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 125.1. maddesine göre, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yargı erkini adalete uygun olarak yalnız mahkemeler gerçekleştirmektedir. Adalet yargılamasının esas özelliklerinden biri, onun gerçekleştirilmesi kurallarının özel maddeler-prosessual kaidelerle belirleniyor olmasıdır. Makalede yazar tarafından adalet yargılamasının gerçekleştirilmesi ile ilgili prosessual kaidelerle ve onların uygulanması ile ilgili sorun oluşturan konular bütün bir şekilde incelenmiş ve bu yönde ilginç düşünceler ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Adalet Yargılaması, Kuvvetler Ayrılığı İlkesi, Yargı Erki, Ceza Takibi, Ceza Yargılaması İcraatı.

PURPOSE AND OBJECTIVES ENSHRINED IN THE CONSTITUTION OF THE PRINCIPLES AND CONDITIONS FOR THE EXERCISE OF JUSTICE

Abstract

The article disclosed in the comparative picture of the base reference of the law of justice only to the authority of the courts, that enables to significantly distinguish it from other legal (legal) procedures. It is known that on the basis of Art. 125.1. Of the Constitution, judicial power is carried out by justice only by the courts. One of the foundations of the devil justice is that the procedure to be defined by special provisions-the procedural rules. In the article the author studied in an integrated manner associated with the

administration of justice and procedural rules relating to their use of the problematic issues in this area put forward interesting ideas.

Key words: Justice, the principle of separation of powers, the judiciary, prosecution, criminal proceedings.

Giriş

Adalet yargılamasının ilke ve koşulları ile ilgili bahsetmezden önce, bu kategorinin içeriğini açıklığa kavuşturmayı önemli buluyoruz.

İlk bakışta “adalet yargılaması” ifadesi bizlere düzensiz kavram gibi gelebilir. Kanaatimizce, biz bu terimi “adaletin yargılanması”, “teraziye koyulması” gibi algılamalıyız. Adalet yargılaması kavramını sınırlayıcı değil, genişletici düzeyde analiz etmek daha isabetli seçimdir. Bu anlamda adalet yargılaması derken, “adalet adına yargı”, “adalet için yargı” anlaşılmalıdır.

Adalet yargılamasının gerçekleştirilmesi, kanunla yalnız mahkemelerin yetkilerine ait edilmesinin esasları, mükayeseli şekilde gösterilmiştir ki, bu da onun diğer hukuki prosedürlerden önemli ölçüde ayırt edilmesine olanak sağlıyor. Bilindiği üzere, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’nın 125.1. maddesine göre, Azerbaycan Cumhuriyeti’nde yargı erkini adalete uygun olarak yalnız mahkemeler gerçekleştirmektedir. Adalet yargılamasının esas özelliklerinden biri, onun gerçekleştirilmesi kurallarının özel maddeler-prosessual kaidelerle belirleniyor olmasıdır. Cinayet- Prosesual Mecelle, Mülki Prosesual Mecelle, İnzibati Hatalar Mecellesi ceza, sivil , idari yargı işlemlerinin kurallarını belirliyor.

Hukuki literatürde adalet yargılamasına böyle açıklama verilmiştir: adalet yargılaması-devlet yapılanmasının, onun siyasi ve ekonomik sistemlerinin her türlü kasıtlardan korunması, devletin, örgütlerin ve vatandaşların hukuki ve kanuni çıkarlarının savunulması, meşruluğun ve hukuk kurallarının kapsamlı şekilde güçlendirilmesi, vatandaşların eğitilmesi, tutuklu ve hükümlünün sosyalleştirilmesine ve önlenmesi amacıyla mahkemeler tarafından ceza ve sivil davalara prosesual biçimde bakılması,onların çözümlenmesi ve suç işlemiş kişilere kanun gereği devletin zorunlu işlemlerinin uygulanması veya masum kişilere beraat kazandırılması faaliyetidir (Gafarov, 2002: 95-98).

Kuvvetler ayrılığı ilkesine göre, yargı erki bağımsızdır. Anayasa’da bahsi geçen “yargı erki” kavramı, hukuki devlette kuvvetler ayrılığı ilkesinden doğan ve mahkemenin devlet hakimiyeti sisteminde yerini belirleyen hakimiyet türünün kısa ifadesidir. Yargı erki, çeşitli yetkileri olan , temsilci ve yürütme organlarından

bağımsız yargı organlarının toplamından oluşmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yargı sistemi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'na uygun olarak, burada faaliyetde bulunan, tüm mahkemelerinin oluşumundan ibarettir (Gafarov, 2002: 430-432).

Adalet yargılamasını gerçekleştirirken, mahkemelerin esas görevleri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda tespit edilmiş insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini, mülkiyet açısından ayırım yapılmaksızın tüm kurumların, yönetim birimlerinin, örgütlerin, siyasi partilerin, sosyal toplulukların, diğer tüzel kişilerin haklarını ve yasal çıkarlarını her türlü kasıtlardan ve kanun ihlallerinden korumaktan ibarettir (Gafarov, 2002: 431-433).

Adalet yargılamasının gerçekleştirilmesinin esas ilke ve koşulları Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda tespit edilmiştir. Adalet yargılamasının ilkeleri, anayasa, sivil, ceza ve idari yargı işlemi yapılırken esas alınan en genel hükümlerdir. İlke (latince, "prinsipium" -başlangıç, esas) faaliyetin başlıca hükmü, ana fikri, davranışın temel kaidesi gibi anlatılıyor. Felsefi anlamda ilke başlangıç, çıkış noktası temeli nesnel gerçeğin belirgin özelliklerinin ve yasalarının genelleştirilmesiyle elde edilen ve insana, hem teorik çalışmada, hem de pratik faaliyetinde kılavuzluk eden genel dayanaktır. (<http://www.nedir.com/ilk>). Günümüzde bu kavram çeşitli faaliyet alanlarında kullanılsa da, onun ilkin, başlangıç, esas gibi anlamları saklı tutulmaktadır (*Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cinayet-Prosessual Mecellesi'nin Yorumu*, 2004: 13-17).

Ceza sürecinin ilkeleri öyle hükümlerdir ki, birinci, tüm ceza yargı icraatı için temel başlangıç önemine sahip olmalı, ikincisi, hukukta belirtilmeli, üçüncüsü, umumprosessual özelliği bulunmalı, dördüncüsü, diğer ilkelerin içeriğini tekrarlamayan bağımsız içeriğe sahip olmalıdır (*Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cinayet-Prosessual Mecellesi'nin Yorumu*, 2004: 15-18). Bu hükümler, genel anlamda adalet yargılamasının özellikleri göz önünde bulundurulursa, onun için de geçerlidir.

Adalet yargılamasının ilke ve koşullarının Anayasa ile tespit edilmesi, aynı ilke ve koşulların anayasa, sivil, ceza ve idari yargılama icraatının yapılmasının esasını oluşturmakla birlikte, esaslı ve adaletli mahkeme kararlarının kabul edilmesinin hukuki temelidir.

Kanaatimizce, adalet yargılamasının ilkelerine en dolgun değer, alansal yaklaşım kapsamında da olsa, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cinayet-Prosessual Mecellesi'nin 9. maddesinde verilmiştir. Burada ceza yargılama icraatı ilkelerinin amacı şöyle verilmiştir: ceza yargılama icraatının esas ilkeleri ve koşullarının amacı- ceza takibinin gerçekleştirilmesinin esasını oluşturan kuralları

belirler; insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin yasadışı kısıtlanması durumlarından onun korunmasını sağlar; her bir ceza takibinin meşruluğunu ve esaslığını belirler. Yürürlükte olan cinayet-prosessual mevzuat gereğince, Cinayet-Prosessual Mecelle’de belirlenen durumlarda ceza sürecinin ilke ve koşullarının bozulması a) ceza takibi ile ilgili tamamlanmış icraatın geçersiz sayılmasına ; b) onun gedişatında kabul edilmiş kararların iptaline; c) toplanan delillerin ispatlayıcı gücünün olmaması kanaatine varmaya neden olabilir. Cinayet-prosessual mevzuatda öngörülen bu hüküm ceza yargılaması icraatının ilkelerine yaklaşımda kesinlik ve önemlilik özelliğine bir işarettir.

Belirtilmelidir ki, hukuki literatürde “adalet yargılamasının ilkeleri” ifadesi kullanılsa da, ceza süreci bakımından Cinayet-Prosessual Mecelle’de “ilkelerle beraber “ceza yargılaması icraatının esas koşulları” sözleri de kullanılmıştır. Bu konuda teorik literatürde belirtilmiştir ki, aslında, bu iki anlayış arasında aşılabilir bir sınır yoktur ve ceza yargılama icraatının bir çok ilkeleri aynı zamanda ceza yargılama icraatının hangi kurallar doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiğini belirliyor. Fakat Cinayet-Prosessual Mecelle’nin 10-36. maddelerinin bazılarında yer alan hükümler, ilke düzeyine, yani başka normlar için esas kaynak seviyesine erişmediği için, onlar ceza yargılama icraatının ilkeleri değil, esas koşulları gibi değerlendirilmelidir (*Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Cinayet-Prosessual Mecellesi’nin Yorumu*, 2004: 10-12).

M. Ceferguliyev ceza sürecinin ilkelerine yaklaşımda onların önemli taraflarına vurgu yaparak aşağıdakileri sıralamıştır (Ceferguliyev, 2002: 94-95): 1. İlke, kanunda yüksek yasama organı tarafından kabul edilen ve yüksek hukuki güce sahip düzenleyici hukuki işlemde tespit edilen normdur; 2. ilke, devlet tarafından zorunlu olarak gerçekleştirilen sessual davranış kuralıdır; 3. ilke, genel olarak kabul edilen cinayet-prsessual norm değil, tüm ceza yargılaması icraatı için esaslı önem arz eden ve onun önemli yönlerini nitelendiren normlardır; 4. ilke, özelliği açısından umumprosessual olmalı ve eğer bu, onun anlamına ve içeriğine aykırı değilse, ceza yargılaması icraatının tüm aşamalarına ait olmalıdır; 5. ilke, cinayet-prosessual faaliyetin verimli işlevini ve ceza yargılaması icraatının tüm görevlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan esas faktörlerin toplamıdır.

Anayasa’nın 127. maddesinde bahsi geçen ilkeler, adalet yargılaması çerçevesinde genel ilkeler, başka tabirle, anayasal ilkeler olarak nitelendirilebilir. Şöyle ki, alansal mevzuatlarda ilgili ilkeler daha ayrıntılı şekilde sıralanıyor. Cinayet-Prosessual Mecelle’nin 2.,

Mülki Prosessual Mecelle'nin 1. ve İnzibati-Prosessual Mecelle'nin 2. bölümü sivil, ceza ve idari yargılama icraatının ilkelerini belirliyor. Belirtilmesi gerekiyor ki, alansal mevzuatlarda, adalet yargılamasının genel ilkelerinden başka, fakat ona aykırı olmayan, aksine adalet yargılamasının esas amacı gerçeğin belirlenmesi olan diğer ilkeler de mevcuttur. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda ve diğer kanun tutanaklarında tespit edilen ilkeler, adalet yargılamasının ilkelerinin sistemini oluşturuyor.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 127. maddesine göre, hakimler bağımsızdırlar, yalnız Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ve kanun hükümleri ile devletin ilkesine ve adil yargılanma hakkına uygun hareket etmelidir ,hakimler davalara tarafsız, adaletli şekilde, tarafların hukuki eşitliğine, deliller esasında ve kanuna uygun şekilde bakıyorlar; her hangi bir kişi tarafından ve herhangi bir sebepten dolayı doğrudan veya dolaylı yolla mahkeme icraatına kısıtlama konması, kanuna aykırı etki, tehdit ve müdahale yapılması kabul edilemez; adalet yargılaması, vatandaşların kanun ve mahkeme karşısında eşitliği esas alınarak gerçekleştirilir; tüm mahkemelerde yargılama işlemi açık şekilde yapılır; davaya kapalı oturumda bakılmasına sadece o halde izin verilir ki, mahkeme, yargılamanın açık şekilde yapılmasının devlet, mesleki ve ticari sırrın ortaya çıkmasına neden olacağını düşünür, veya vatandaşların özel veya aile hayatının gizliliğini korumak zorunluluğunun olduğunu belirler; kanunda öngörülen durumlar dışında ceza davalarında giyabi yargılama yasaktır; yargılama işlemi, çekişme ilkesi doğrultusunda yapılır; yargılamanın her aşamasında herkesin kendini savunma hakkı sağlanır; adalet yargılaması, masumiyet karinesine dayanır; Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yargılama Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dilinde veya yargılamanın yapıldığı yerin nüfusunun çoğunluk oluşturduğu bölümünün dilinde yapılır. Davaya katılan, fakat yargılamanın yapıldığı dili bilmeyen kişilerin dava içeriğini tam şekilde öğrenmek, mahkemeye tercüman aracılığıyla katılmak ve mahkemede ana dilinde konuşmak hakkı sağlanır.

Adalet yargılamasının gerçekleştirilmesi ilkelerini sıralayalım:

Kanunilik ilkesi - bu ilke Anayasa'nın 127.1. maddesinde "hakimler yalnız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'na ve kanunlarına tâbidirler. Kanunilik, hukukun genel ilkesidir. Bu anlamda kanunluk derken, devlet veya sivil devlet idaresi, gerçek ve tüzel kişi arasında fark koyulmaksızın mevzuata -Anayasa ve diğer düzenleyici hukuki işlemlere uyulması anlaşılıyor. Yasalara uyulması,

Sovyet iktidarının ilk yıllarından kabul edilmiş kararlarda yansıtılmıştır. 8 Kasım 1918 tarihinde İşçi ve Köylü Milletvekilleri Sovyeti'nin Olağanüstü 6. Kongresi'nde "Yasalara Düzgün Uyulması" konusunda karar alınmıştır (*Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cinayet-Processual Mecelle'si'nin Yorumu*, 2004: 20-23).

Adalet yargılamasının ilkesi olarak yasalara uygunluk talep ediyor ki, hakimler kendi görevlerini yaparken Anayasa'nı ve düzenleyici hukuk işlemlerini esas alsınlar. Yasallık ilkesi, mülki, ceza, aynı zamanda idari yargılama icraatı için de geçerlidir.

Cinayet-Processual Mecelle'nin 10. maddesi uyarınca, mahkemeler ve ceza sürecinin katılımcıları, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın, Cinayet-Processual Mecelle'nin, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer kanunlarının, aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların hükümlerine ciddi şekilde uymalıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yürürlüğe girmiş, belirlenen esaslar ve kurallar dışında kimsenin ceza takibi doğrultusunda şüpheli veya suçlanan şahıs kısmında yargılanmasına, tutuklanmasına, göz altına alınmasına, aranmasına, zorunlu bir şekilde alı konmasına ve diğer processual zorunluluk işlevlerine maruz kalmasına, aynı zamanda mahkum edilmesine, cezalandırılmasına, hak ve özgürlüklerinin diğer formada kısıtlanmasına izin verilemez. Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi Toplantısı'nın mahkeme tecrübesine ait meseleler üzere açıklamaları ceza sürecini gerçekleştiren organlar için tavsiye niteliğindedir.

Mülki-Processual Mecelle'nin 13. maddesi uyarınca, mahkeme, tartışmaları, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'na, referandumla kabul edilen hukuki işlemlere, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'nın fermanlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun kararlarına, merkezi yürütme organlarının düzenleyici hukuk işlemlerine, aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara uygun bir şekilde çözüme kavuşturuyor. Mahkeme, davaya bakarken düzenleyici hukuk işlemleri arasında uyumsuzluk yaranarsa, o, daha yüksek hukuki güce sahip düzenleyici hukuk işlemine uygun olarak kararlar alıyor. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yasama sistemini oluşturan düzenleyici hukuk işlemleri ile (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve referandumla kabul edilen işlemler hariç) Azerbaycan Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar arasında uyumsuzluk olduğu zaman, uluslararası anlaşmaların hükümleri uygulanır. Tartışma konusu olan hukuki ilişkileri düzenleyen hukuk normu bulunmadıkça mahkeme, bu ilişkileri düzenleyen hukuk normlarına baş vurur (kanunun analogisi). Bu normlar yasalarımızda öngörülmediği taktirde

mahkeme, kendi işleminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hukuk kurallarının ana fikir ve genel ilkelerini esas alır (hukuk analogisi).

Yasallık ilkesi, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin prosessual şekilde sağlanması mekanizmi niteliğindedir. Yasallığın sağlanması bozulmuş hukuki çıkarların onarılmasına, esaslandırılmış ve adaletli mahkeme kararlarının kabul edilmesine hizmet eder.

İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin sağlanması ilkesi- adalet yargılamasının en esas amacı insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin korunması, bozulmuş hakların, zarara uğramış şahısların çıkarlarının onarılmasıdır. Bu açıdan demokratik yapıya sahip bir devlet için herşeyden önce insan ve onun hakları, şeref ve haysiyeti, kanunla korunmalı ve adalet yargılamasının ilkeleri içerisinde öncelikli yere sahip olmalıdır.

Adı geçen ilkenin hukuki esası, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'dır: insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin sağlanması devletin en yüksek amacıdır (madde 12). Anayasa'nın 26. maddesine göre, her bir devlet kendi ülkesinde yaşayan tüm insanların hak ve özgürlüklerinin korunmasının garantörüdür. Anayasa'nın 71. maddesinde, Anayasa'da belirlenmiş insan hak ve özgürlüklerinin gözetilmesi ve korunmasının yasama, yürütme ve yargı erklerinin yükümlülüğünde olduğu tespit edilmiştir.

Hukuk literatüründe insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini sağlayan araçlar üç türdür. a) insan ve vatandaşın özel hayatının dokunulmazlığına garanti veren yasal araçlar (yaşam hakkı, özgürlük hakkı, şeref ve haysiyetin korunması hakkı); b) insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesine garanti veren ilave yasal araçlar, özel yaşam tarzı; c) konut dokunulmazlığını sağlayan yasal araçlar.

Bu noktada “İnsan ve Vatandaş Haklarının ve Özgürlüklerinin Sağlanması Alanında İşlemlere ilişkin” 22 Şubat 1998 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Fermanına değinmek isteriz. Fermanla insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin fikri önem arz ediyor.

İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerine anayasal garantinin verilmesi hukuki ve demokratik devletin ayrılmaz özelliklerinden biri sayılır .

Adalet yargılamasının mahkemeler tarafından gerçekleştirilmesi ilkesi- mevzuata göre, adalet yargılamasını gerçekleştiren yalnız bir kurum vardır. Bu doğrultuda, yargı erkini adalet yargılaması yoluyla yalnız mahkemeler gerçekleştirmektedirler.

Kanunla bu yetki, çeşitli alanlarda faaliyetde bulunan mahkemelere verilmiştir. Yargı organlarında başka hiç bir gerçek ve tüzel kişilerin veya devletin adalet yargılamasını gerçekleştirmek yetkisi yoktur.

Cinayet-Processual Mecelle’de 23.1. madde “Ceza yargılaması icraatının yalnız mahkemeler tarafından gerçekleştirilmesi” olarak nitelendiriliyor ve bu maddeye göre, ceza yargılaması icraatı, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin mahkeme sistemini oluşturan yetkili mahkeme tarafından gerçekleştirilir. Mahkeme hükmü olmadan kimse suç işlemekten sorumlu tutulamaz ve mahkum edilemez. Olağanüstü mahkemelerin kurulması veya mahkeme yetkilerinin benimsenmesi yasalarla öngörülmezdir . Olağanüstü mahkemelerin ve diğer yasadışı şekilde kurulmuş mahkemenin hüküm ve diğer kararlarının yasal gücü yoktur ve uygulanmamalıdır.

Mülki-Processual Mecelle’nin 6. maddesine göre, mülki davalar ve ekonomik tartışmalar için adalet yargılaması yalnız mahkemeye aittir ve mahkemeler tarafından kanunla belirlenmiş kurallar doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Bu ilkenin önem arz eden diğer tarafı, devletin adından alınan ve kanun gücüne sahip olan kararların yalnız alanı kesin ve sınırlı olan kurumlar tarafından, kesin adalet yargılama kurumu tarafından kabul edilmesidir.

Hakimlerin bağımsızlığı ilkesi- Anayasa’nın 127.1 maddesine göre, hakimler bağımsızdırlar. Bu ilke, “Mahkemeler ve Hakimlerle ilgili” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu’nda, aynı zamanda processual mevzuatda da bulunmaktadır.

Hakimlerin bağımsızlığı ilkesinin amacı, mahkemeye zor, tehdit ve diğer yasadışı zannedilen etki eylemlerinin uygulanmasının önlenmesidir. Yani bu ilke, önlem özelliği arz ediyor.

Anayasa’nın 127.3. maddesine göre, herhangi bir şahıs tarafından veya herhangi bir sebepten, doğrudan ve dolaylı yolla mahkeme icraatına kısıtlanma konması, yasadışı etki, tehdit ve müdahale edilmesi yasaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti Cinayet Mecellesi’nin 286.1. maddesinde adalet yargılamasının yapılmasına engel olmak amacıyla mahkeme faaliyetine herhangi bir formada müdahalede bulunulması, ceza tehditi ile yasaklanmıştır.

Davaya bakarken tarafsızlık, adalet ve meşruluğun sağlanması ilkesi-genel hukuk ve anayasal ilke olan tarafsızlık, adalet ve meşruluk doğrultusunda davalara bakılması adalet yargılamasının son amacının (insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin sağlanması) gerçekleştirilmesine hizmet ediyor.

Bahsi geçen ilke, hem Anayasa'nın çeşitli maddelerinden, prosessual işlemlerden hemde uluslararası mevzuat ve modern mahkeme tecrübesinden ileri geliyor.

Tarafsızlık derken, mahkemenin davaya bakarken yalnız kanuna ve delillere dayanmalı olduğu anlaşılmalıdır. Kanıtlama görevi, mülki ve idari dava taraflarının (suçluluk karinesi), ceza davalarında ise davacı tarafın üzerine düşüyor (masumiyet karinesi). Mahkemede davalara tarafsız bakılmasının sağlanması amacıyla mevzuatta "hakime itiraz" mekanizması yaratılmıştır. Bu mekanizma, Mülki-Processual, İnzibati-Processual Mecelle'lerde yer almaktadır. Cinayet-Processual Mecelle'nin 109., Mülki-Processual Mecelle'nin 19. ve İnzibati-Processual Mecelle'nin 18. maddesi "hakime itiraz"la ilgili ilişkileri düzenliyor. Belirtilmelidir ki, şeffaflığın sağlanması yolunda ilerici bir hüküm niteliği taşıyan itiraz, yalnız tarafların girişimi ile değil, aynı zamanda hakimin kendisi tarafından da yapılabilir.

Adalet yargılamasının ilkeleri, doğal olarak, sistematik biçimde birbiriyle ilgilidir. Bu yüzden, adalet ve meşruluk ilkeleri, diğer ilkelerin dinamiği, onların gerçekleştirilmesinin garantörü gibi algılanıyor.

Tüm vatandaşların kanun ve mahkeme karşısında eşitliği ilkesi-Anayasa'nın 127.4. maddesinde belirtiliyor ki, adalet yargılaması vatandaşların kanun ve mahkeme karşısında eşitliğine uygun olarak gerçekleştirilir. Bu hüküm Anayasa'nın 25. maddesinden (Eşitlik ilkesi) ileri geliyor.

Kanun ve mahkeme karşısında eşitlik ilkesi, kanunun tüm vatandaşlara ayrımcılık yapılmadan aynı şekilde atfedilmesine ve mahkemenin karar kabul ederken kanun ve delillerin esas alınmasına olanak sağlıyor. Bu da tüm insanların adalet yargılama kurumu karşısında eşit esaslarla yargılanmasının, mülki ve idari davalara bakılmasında eşit yaklaşımına yönelmiştir.

Kanunla özel kategori kişiler için ceza davalarının icraatı zamanı farklı kurallar belirlenmiştir. Fakat belirtilmelidir ki, bu kurallar ayrımcılık gibi değil, farklılaştırma gibi değerlendirilmelidir.

Savunma hakkının sağlanması ilkesi- 10 Aralık 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" nin 7. maddesinde belirtiliyor ki: tüm insanlar kanun karşısında eşittirler ve hiç bir fark konmaksızın kanun tarafından eşit savunma hakkına sahiptirler. 4 Kasım 1950 tarihli "İnsan Hakları ve Esas Özgürlüklerinin Savunmasına ilişkin"

Avrupa Sözleşmesi'nin 6. maddesinde hukuki yardım ve savunma meselesine dikkat ayrılmıştır.

16 Aralık 1996 tarihli “Mülki ve Siyasi Haklara ilişkin” Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesine göre, sözleşmeye taraf olan devletler Sözleşme'de bahsi geçen, hak ve özgürlükleri bozulmuş kişilerin etkili yasal savunma araçları ile korunmalı; yasal savunmaya ihtiyacı olanların yasal savunma hakkının yetkili mahkeme, idari veya yasal makamlar, devletin hukuk sisteminin öngördüğü diğer yetkili kurum tarafından sağlanmasının ve mahkeme savunmasının yetkilerini geliştirmeli; gerekli durumlarda yetkili makamlar tarafından yasal savunma araçlarının uygulanmasını sağlamalı idiler.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 61. maddesi “Hukuki Yardım Almak Hakkı” gibi tanımlanmıştır.. Bu maddeye göre: her kesin yüksek kaliteli hukuki yardım almak hakkı vardır. Kanunla belirlenen durumlarda hukuki yardım, masrafları devlete ait olmakla, ücretsiz olarak sağlanır. Herkesin yetkili devlet organları tarafından yakalandığı, tutuklandığı, suç işlemekte itham edildiği andan itibaren bir avukatın yardımından yararlanmak hakkı mevcuttur.

Suçlanan şahsın savunma hakkı derken, ona ilan edilmiş ithamı reddetmek veya hafifletmek ile ilgili tüm yasal prosessual hakların bütünü anlaşılmalıdır. Savunma hakkı, yalnız suçlanan kişinin kendisi veya avukatı tarafından gerçekleştirilmiyor. Ceza sürecini yerine getiren kurumların üzerine düşen savunma haklarının sağlanması için görevlerin yerine getirilmemesi veya gereğince yerine getirilmemesi kaba bozuntu gibi değerlendiriliyor. Bu da, mahkeme tarafından davanın icraatına son verilerek onun ilkel araştırma için prosessual icraatı soruşturan savcıya iade edilmesi veya üst yargı mahkemesi tarafından hükmün iptal edilmesine neden oluyor.

Adalet yargılamasını zamanı ücretli hukuki yardımı, yardıma ihtiyacı olan şahıs doğrudan kendisi karşılıyor. Bu tür hukuki yardım, hem temsilci aracılığıyla hemde avukat aracılığıyla gerçekleştirilebilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Mülki Prosessual Mecelle'nin “Davaya İlişkin Mahkeme İcraatının İlkeleri” başlıklı 14. maddesinde belirtiliyor ki, davaya katılan şahıslar, kanunla onların temsilciliği zorunlu olduğu durumlar dışında kendileri kendi hak ve çıkarlarını savunabilirler. Onlar çıkarlarının sağlanması ve prosessual haklarının gerçekleştirilmesi için, profesyonel hukuki yardım almak amacıyla kendilerine serbest avukat seçebilirler. Mülki Prsosessual Mecelle ile avukatın sürece zorunlu katılımı talep edildiği durumlarda, davada katılımcı olan şahısların avukatın hizmetlerini karşılamak için lazımlıca ücrete sahip olmayanların çıkarlarının temsil olunması ve

prosessual haklarının savunulması için ücretsiz (devlet hesabına) profesyonel hukuki yardım almak hakkına sahiptirler.

Cinayet-prosessual anlamda hukuki yardım almak hem ceza yargılamaya icraatının esas ilkelerinden biri, hemde kanunla belirlenen şahısların haklarından biri gibi algılanıyor. Cinayet-Prosessual Mecelle'nin 19. maddesine göre, ceza takibi gedişatında araştırmacı, komiser, savcı ve mahkeme mağdur, şüpheli veya suçlanan kişilerin kaliteli hukuki yardım almak hakkını sağlamak için önlemler almalıdırlar. Ceza sürecini gerçekleştiren kurum, mağdur şahıs, mülki davacı, mülki davalı veya onların yasal temsilcilerinin ceza süreci gedişatında kendilerinin Cinayet-Prosessual Mecelle ile belirlenmiş biçimde davet ettiği temsilcinin hukuki yardımından yararlanmak hakkını saklı tutmalıdır.

Masumiyet karinesi ilkesi- Eski Romada “praesumptio”nun bir çok anlamı vardı. F.M.Didinski kendi çalışmasında belirtiyor ki, Roma'da “praesumptio” “ihtimal”, “güman”, “hakkın kaynağı” gibi anlamlarla yanı sıra, “avantaj”, “görev”, “despot” gibi türev anlamlarda da kullanılmıştır (Булаевский, 2003: 14-16).

Masumiyet karinesi kavramı hem ulusal ve aynı zamanda uluslararası belgelerde gösterilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 63. maddesi tümüyle masumiyet karinesine ithaf edilmiştir. 63. maddeye göre: herkesin masumiyet karinesi hakkı mevcuttur. Cinayetin gerçekleştirilmesinde suçlananlar, onun suçu kanunla öngörülen kurallar doğrultusunda kanıtlanmadıkça ve bununla ilgili mahkemenin kesin hükmü bulunmadıkça masum sayılır; şahsın suçlu olduğuna esaslı şüpheler varsa, onun suçlu olarak kabul edilmesine imkan tanınmaz; cinayet işlemekle suçlanan şahıs kendi suçsuzluğunu ispat etmek zorunda değildir; adalet yargılamasını gerçekleştirirken kanunu bozmakla elde edilmiş deliller kullanılamaz; mahkemenin hükmü olmadıkça kimse suçlanamaz ve tutuklanamaz.. Aynı zamanda, Anayasa'nın 127. maddesinin 9. fıkrasında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde adalet yargılamasının masumiyet karinesine dayandığı ile ilgili bilgi mevcuttur. “Mahkemeler ve Hakimlerle ilgili” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu'nun 11. maddesinde adalet yargılamasını gerçekleştirirken Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 63. maddesinde öngörülmüş masumiyet karinesi ilkesine uyulması sağlanıyor.

Masumiyet karinesinin doğrudan yansıtıldığı hukuki düzenlemelerden biride Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cinayet-Prosessual Mecellesi'dir. Cinayet-Prosessual Mecelle'nin 21. maddesinde belirtilmiştir: cinayet işlenmesinde suçlanalar onun suçu

bu mecellede beirlenmiş biçimde kanıtlanmadıkça ve bu şahıs ile ilgili mahkemenin kesin hükmü yoksa, suçsuz sayılır. Şahsın suçlu olduğuna dair esaslı şüpheler mevcut olsa bile, onun suçlu bulunması kabul edilmezdir. Bu mecellede hükümlerine uygun olarak, hukuki işlem dahilinde, ithamın kanıtlanmasında ortadan kaldırılması mümkün olmayan şüpheler suçlanan şahsın (şüpheli şahsın) yararına olarak çözümlenir. Aynı şekilde, cinayet ve cinayet-prosessual kanunların uygulanmasında ortadan kaldırılmamış şüpheler de onun yararına uygun olarak çözümlenmelidir. Suçlanan şahıs, kendi suçsuzluğunu ispatlamak zorunda değildir. İthamı kanıtlamak, şüpheli veya suçlanan şahsın savunması için ileri sürülen delilleri reddetmek görevi, itham tarafının üzerine düşüyor.

Sonuç

“Azerbaycan Cumhuriyeti Cinayet-Prosessual Mecellesi’nin 409. Maddesinin Açıklanmasına ilişkin” Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’nin 19 Temmuz 2002 tarihli Kararında gösteriliyor ki, masumiyet karinesi, yargılama icraatında tarafların ve ceza sürecine katılan diğer kişilerin prosessual hak ve özgürlüklerinin dolgun şekilde yerine getirilmesini sağlıyor (*Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Cinayet-Prosessual Mecellesi’nin Yorumu*, 2004: 400-401).

Yukarıda söylenenleri dikkate alarak belirtelim ki, masumiyet karinesi hem Anayasa hukukunun hemde Cinayet-Prosessual hukukun etki alanına dahildir. Bu açıdan, biz masumiyet karinesini ilke-norm gibi değerlendiriyoruz ve kastettiğimiz hususa göre, masumiyet karinesini 2 türe-anayasal masumiyet karinesi ve cinayet-prosessual masumiyet karinesine bölüyoruz. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’nda ve Cinayet-Prosessual Mecelle’de masumiyet karinesine verilen kavramlarda ilkesel fark bulunmasa da, teorik hukuk literatüründe anayasal ve cinayet-prosessual masumiyet karinesi bu açıdan ayırt edilir: anayasal masumiyet karinesinin anlamı ondan ibarettir ki, cinayet işlemekte suçlanan şahıs, suçu kanunla öngörülen biçimde ispat olunana kadar suçsuz sayılır. Cinayet-Prosessual masumiyet karinesi ise böyle ayırt ediliyor ki, suçlanan şahıs, onun cinayet işlemekte suçlu bulunması ile ilgili nihai hukuki sonucun prosessual resmileştirilmesi ne kadar suçsuz sayılır.

Tarafların çekişmesi ve hukuki eşitliği ilkesi- Anayasa’nın 127. maddesi uyarınca, adalet yargılaması, tarafların çekişmesi ve hukuki eşitliğine uygun olarak gerçekleştirilir. Çekişme, prosessual biçimde adaletin sağlanmasının garanti aracı olarak algılanıyor.

Kanaatimizce, tarafların sürece aktif katılımı, kendi hukuki çıkarlarının haklılığının iddia edilmesi ve yasal savunmasında tarafsızlık ve adalet ilkelerinin sağlanmasının en elverişli yoludur.

Mülki-Prosesual Mecelle'nin 9. maddesine göre, adalet yargılaması çekişme, tarafların eşitliği ve delillere uygun olarak gerçekleştirilir.

İnzibati-Prosesual Mecelle'nin 15. maddesine göre, idari mahkeme icraatı çekişme (kontradiktor icraat) ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilir.

Cinayet-Prosesual Mecelle'nin 32. Maddesi, bu ilkenin ayrıntılı açıklamasının verilmesi bakımından önemlidir. Çekişme ilkesi, ister mülki ve idari, isterse de ceza yargılaması için geçerli olsa da, ceza yargılama icraatında onun ağırlığı özel önem arz ediyor.

Belirtelim ki, ceza yargılama icraatının tarihi ve en eski formlarından (çekişme, inkvizisiya, karışık) biri bahsi geçen ilkedir.

İcraatın yapıldığı dil- Anayasa uyarınca, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mahkeme icraatı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dilinde veya yargılamanın olduğu yerin nüfusunun çoğunluk oluşturduğu bölümünün dilinde yapılıyor. Dava katılımcısı olup da mahkeme icraatının yapıldığı dili bilmeyen kişilerin dava belgeleri ile tam şekilde tanışmak, mahkemeye tercüman aracılığıyla katılmak ve ana dilinde konuşmak hakkı vardır.

Mülki-Prosesual Mecelle'nin 11. maddesi uyarınca, mülki davalar ve ekonomik tartışmalarda mahkeme icraatı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dilinde-Azerbaycan dilinde veya belirli arazinin nüfusunun çoğunluğunun dilinde yapılır. Davaya katılan, mahkeme icraatının yapıldığı dili bilmeyen kişilere davanın tüm belgeleri ile tanışmak, açıklama, ifade ve rey vermek, mahkemede konuşmak, talepte bulunmak, ana dilinde şikayet etmek, aynı zamanda bu Mecelle'ye uygun olarak ücretsiz tercüman hizmetinden yararlanmak hakkı açıklanır ve sağlanıyor. Mahkeme belgeleri, dava katılımcılarına mahkeme icraatının yapıldığı dilde veriliyor.

Cinayet-Prosesual Mecelle'nin 90 ve 91. maddelerinde ana dilini veya başka dili kullanmak, şüpheli ve suçlanan kişilerin hakları sırasında verilmiştir.

Prosesual mevzuatda tercümana itiraz mekanizması mevcuttur. İlaveten, Cinayet Mecellesi'nin 297. maddesinde bilerektan yalan çeviriye göre ceza belirlenmiştir.

Mahkeme icraatının aşkarlığı, giyabi mahkeme icraatına yol verilmemesi ilkesi- bahsedilen ilke, Mülki-Prosessual Mecelle'nin 10. maddesinde "Mahkemede Davalara Aşkarlık İlkesine Uygun Olarak Bakılır" biçiminde yer alıyor. Devlet, mesleki, ticari sırrın açılması, özel veya aile hayatının sırrının yayılması, reşit olmayan kişilerin menfaatinin saklı tutulması durumları dışında mahkemede davalara açık bakılır.

İnzibati-Prosessual Mecelle'nin 17. maddesine göre, 17.3. maddede gösterilenler dışında mahkeme icraatı kamu için açık yapılır.

Cinayet-Prosessual Mecelle'nin 27. maddesine göre, Mecelle'de öngörülmüş devlet, mesleki, ticari sırrların, aynı zamanda vatandaşların özel veya aile sırrlarının korunması dışında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ceza davaları ve ceza takibi ile ilgili belgelerle adalet yargılaması tüm mahkemelerde açık yapılır.

Anayasa ve Cinayet-Prosessual Mecelle'ye uygun olarak ceza davalarının giyabi mahkeme icraatına yalnız kanunla belirlenen durumlarda yol verilebilir (Cinayet-Prosessual Mecellenin 311. maddesi).

Adalet yargılamasının ilkelerinin içeriği oldukça geniştir. Biz, kısa da olsa onların her birine değinmeye çalıştık. Adalet yargılamasının meşruluğu ve esaslılığı, adaletin sağlanması, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin önceliği demokratik ve hukuk devletinin esas dayanağıdır.

Kaynakça

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası.* (2016), Kanun, Bakü.
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cinayet-Prosessual Mecellesi,* (2015), Digesta, Bakü.
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Mülki-Prosessual Mecellesi,* (2015), Digesta, Bakü.
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İnzibati-Prosessual Mecellesi* (2015), Digesta, Bakü.
- "Mahkemeler ve Hakimler ile ilgili" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu.* (1997), Hukuk edebiyatı, Bakü.
- 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi".* (2015), Kanun, Bakü.
- "İnsan Haklarının ve Esas Özgürlüklerinin Savunulması ile ilgili" Avrupa Sözleşmesi.* (2010) Kanun. Bakü.
- Mülki ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi.* (2016), Digesta, Bakü.
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cinayet-Prosessual Mecellesi'nin Yorumu.* (2004) Kanun, Bakü.

- ABBASOVA F.M. (2012), *Cinayet Süreci. Ders kitabı. Genel Bölüm.* Bakü.
- CEFERGULIYEV M. *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cinayet Süreci. Ders Kitabı.* Bakü. Kanun. 2002.
- CEFEROV İ.M. (2002), *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın Yorumu.* Hukuk edebiyatı, Bakü
- GAFAROV M.S., EYVAZOV H.S. (2012), *Emniyet Organları. Ders Kitabı.* Kanun, Bakü.
- БУЛАЕВСКИЙ Б.А. (2003), *К вопросу о понятии презумпций в праве.* Москва.